

KULTURKRÓNIKA

DÓZSA GYÖRGY UNOKÁJA ÉS A HÉJA NÁSZ

A csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetségének legutolsó kongresszusán (1936 december) a jobboldali diákfrakció elfogadtatott az elnökséggel egy Révész Béla elleni tiltakozást. A tiltakozásban arról van szó, hogy a diákság elitéli Révész Béla szlovenszói felolvasó körutját és legújabb Ady-könyvét (...s *lehullunk az őszi avaron*, Prager-Verlag, Prága 1936), ahol az Ady-Léda viszonyt újabb, az eddigieknél intimebb adatok, levelek és naplójegyzetek tömegével tárgyalja. A tiltakozás alapja a szokásos erkölcsi puritantizmus a férfi-nő viszony kérdésében s ez nem is meglepő. A meglepő tiltakozás célja, mely szerint megengedhetetlen, hogy az Ady-Léda viszony feltárásával Adyra kétes, emberileg kompromittáló világitás essék. A történelem iróniája, hogy Adyt ma már védelmükbe veszik azok, akik valaha támadták. Mi történt? A jobboldali diákság mentalitása alakult az Ady-hagyaték szelleméhez vagy Ady szellemét hamisították bizonyos rétegek igényeihez? Igazságnak elég volna az olyan általánosság is, hogy nyilvánvalóan Ady hamisításról van szó. De figyeljük meg pontosabban a részleteket.

A jobboldali diákság jelen esetben Ady emberi kompromittálása ellen tiltakozik. Viszont Révész újabb dokumentumainak közlését éppen az tette lehetővé, hogy ma már sem Adyt, sem Diósi Ödönét emberileg nem érinti, nem kompromittálhatja annak a puritanizmusnak ítélkezése, mely, ha valahol, úgy éppen a férfi-nő kérdésben mér kétféle mértékkel. Mivel tehát Ady emberi kompromittálásáról ma már nem lehet szó, a tiltakozók emel szót tulajdonképpen *saját* kompromittálása ellen, mert Ady (nem fontos, hogy melyik) életideál lett, zászló, mire esküdni kell s ügyelni, hogy be ne piszkolódják. Hisz' csak abban a vonatkozásban időszerű felvetni az emberség kompromittálásának kérdését a halott költővel kapcsolatban, amennyiben saját szellemünkről, emberségünkről és elveinkről van szó, miután életműve tudatunkba szívódott fel.

Jó lenne tudni, mi és hogyan szívódott fel az Ady-örökségből a kisebbségi jobboldali diákság tudatába, eszmevilágába, jó lenne ismerni azt az Ady-eszményiséget, melynek tisztaságát őrzik az egész, a teljes Adyval szemben. Sajnos erről sem az említett tiltakozás, sem más tanulmány nem tájékoztat. De segít a logika s a helyzetismeret.

Az Ady-örökségben a szociális-társadalmi-nemzeti és személyes, főleg férfi-nő problémakomplexum teszi ki kettősségével a hagyaték egészét. A hagyaték sokszor polárisan ellentétes, sokszor egymást kiegészítő s kiegyensúlyozó felosztódása ez, mondjuk a „Dózsa György unokája“ és a „Héja nász“ sűrített és összevont problémái és szimbólumai köré. Révész Béla könyvében és előadásaiban a hagyaték második felét, a férfi-nő komplexum kérdéseit elemzi és magyarázza újabb bizonyítékok alapján az Ady-hagyaték érzés és eszme körében. Ha ez ellen tiltakozik a jobboldali diákság, féltvén Ady emberi kompromittálását, akkor félti az eszme kör másik felének Adyját, a szociálisan érző, a klsnemesien forradalmi Adyt azzal az Adyval szemben, akit Révész kolportál most esettiségeivel. Az Ady-örökség harmadik formájáról nem lehet szó. A szimbólumok nyelvén szólva: a kisebbségi jobboldali diákság védi Dózsa György unokáját a Héja násszal szemben. Az idő iróniája, illetve e til-

takozás ellentmondása és a tiltakozók tájékozatlansága így lesz teljes és nyilvánvaló. Néhány évvel ezelőtt még Szlovénzkón ugyancsak tartotta nemzedékem hátát a szociálisan, kismemesien forradalmi Adyért. Néhány évvel ezelőtt Dózsa György unokájának a nevét és stigmáit aggatták ránk s most jobboldali elemek tiltakoznak az Ady-örökség tematikai arányainak megbontása ellen, egy olyan Ady érdekében, akinek nemi problematikája kispolgárian és filiszterien problémátlan kell legyen, illetőleg, akinek ilyen problémái ne is legyenek. De az Ady-örökségben a arányokat csak a Dózsa György unokája javára lehet a tiltakozás alapján megbontani. Más nem lehet akarni — csak az örökség szociális tartalma második felének meghamisítása árán. Ennek a manifesztációs komplexumnak konkrét haszna (vagy a manifesztálók szempontjából konkrét veszélye), hogy dilemma elé állítja a jobboldali diákságot Szlovénzkón, melyből csak két megoldás árán lehet kijutni. Vagy vállalja Dózsa György unokáját Révész Béla Lédakomplexumával szemben, vagy meghamisítja az örökség második felét s ezt védi Révészszel szemben.

Be kell vallani: e tiltakozás nemcsak készületlenül, de kellemetlenül is érintette úgy a haladó diáktábort, mint a szélesebb haladó közvéleményt. A haladó sajtó és irodalomkritika nem használta ki a tiltakozás jobboldalt kompromittáló ellentmondásait, nem kényszerítette a tiltakozásból következő dilemma egyik vagy másik megoldására a manifesztáló csoportot. Csupán az a felszólalás hangzott el, hogy a jelenlevő diák delegátusok közül hányan ismerik Révész új Ady-könyvét. Talán kényes is a kérdésben tovább menni, mert már Révész Béla szlovénzkói felolvasó körútja elején felvetődött haladó körökben itt-ott — bár határozott megfogalmazására hiányzott a bátorság —, hogy Révész újabb előadásai zavart okoznak az Ady-hagyaték társadalmi-funkcionális vonatkozásaiban. Mert, ha valahol, úgy elsősorban a szlovénzkói kisebbségben pozitív, haladást és kulturát megtartó funkciója van az Ady-örökségnek, illetőleg az örökség egyik részének. Vajon melyik részének? Vázzuk föl kialakulása szempontjából az Ady-hagyaték társadalmi-funkcionális kérdését.

Mindenekelőtt elvi-világnézeti kérdést kell leszögezni. Révész Béla munkája az objektív irodalomtörténeti kutatás szempontjából kívánatos és becsülendő. Az Ady-kép mindenestre objektivebb lesz az új dokumentumok feltárásával, illetve az új dokumentumok lehetővé teszik egy újabb és objektivebb Ady-kép kirajzolását. Az empiria azonban önmagában még nem vezet a dolgok lényegére. A dokumentumokkal egyenlő jelentőségű, hogy milyen összefüggésekbe hozom az empirikus anyagot, illetve mennyiben ismerem fel összefüggéseit. Mert a még oly' teljes objektívációra törekvő irodalomtörténeti kutatás sem lehet öncél, hisz' az írónak halála után mindig van szubjektív azaz funkcionális szerepe, nevezetesen, hogy hogyan hat, mi építődik be hatásából, eszme- és érzésvilágából a következő nemzedékek tudatába. Az irodalomtörténeti kutatás értéke és célja nem önmaga: célja és értéke csak a hagyaték funkcionális szerepével kapcsolatban lehet. A továbbiak konklúzióját előlegezve: Révész Béla új kísérlete az előbb felhozott szempontból nem szerencsés.

Ha valaki szellemi életünk kialakulására a kulturális örökség szempontjából vet pillantást, akkor kiderül, hogy az Ady-hagyaték egyik legpozitívabb kulturahagyományunk. Ady emléiből szívta — szól a régi, szinte már banalitásnak tetsző fogalmazás — nemzedékünk átértékelt nemzeti és szociális tudatát, mikor helyzetünk ködei foszladoztak megismeréseink előtt. Ady maga volt a szociális megismerés. De ha a kifelé min-

dig manifesztációra beállított és feldiszített nemzedéktudat uccai frontját elhagyod, ha behatolsz a nemzedék belsőseibe, ha nemcsak nemzedéket, de emberséget is keresel, akkor különös dolgokat tudsz meg az Ady-örökségről, olyasmit, amiről az uccai frontra néző kiugrókon és erkélyeken nem beszélnek. E nemzedék jó része nem a kismemesien forradalmi Adyval, nem Dózsa György unokájával találkozott legelőször, hanem a Héja nász Adyjával. A Lédakomplexumban otthonosabban mozgott, mint a magyar jakobinus gondolat és érzéskörében. Ady nem volt ismeretlen a kisebbség bizonyos rétegei előtt nemzedékünk jelentkezése idején. Adyt nem mi fedeztük fel, másodkézből jutott el hozzánk közvetlen közelünkéből, a fulmináns idegzetű polgári, véletlenül vagy szükségyszerűséggel magyar-zsidó szalonokból, nagyobb részét női közvetítéssel, a férfi-nő Ady-Léda igényű formáiban, az igazi hiján magunk alkotta Ady-Léda-paródiák formájában. Talán nagyon éles és kényes, de szociológiai lag hiteles az a megállapítás, hogy a gerincagyak forradalmán, a Héja násszal jutott hozzánk Dózsa György unokája. Saját pátriánkban (és hol nem minden magyar nyelvterületen?) — mely arról volt nevezetes, hogy sokáig innen indult Szlovenszékön minden jelentős nemzedéki megmutatkozást, ahol a legnagyobb szenvedéllyel sorakoztunk fel Dózsa mezei hadaiként, nemzedéknyi munkavállalásra, ahol éppen ezért vérrel ütötték homlokunkra a Dózsa György unokái bélyegét — Adyt a vidéki Bovarynek mutatták meg in statu nascente nemzedékemnek. Tőlük hallottunk először Ady-verseket, Léda-dalokat. Sokáig szokás volt Léda-verssel formát és stílust adni a nagyon is átlátszó célzatú és érdekű férfi-nő helyzeteknek. Ha a Léda-versek zsoltárok voltak a szalonokban akkortájt, úgy Balázs Béla és Karin Michaelis *Tul a testen* című könyve volt az az írás, melynek motivációja a Léda-komplexummal párhuzamos.

Először akkor kezdtünk eszmélni Ady teljességére, amikor Ignóus *Versbe lépni tilos* címen szembefordult ezzel a szertelenkedéssel. Ugyancsak Ady-nemzedékéből mondotta valaki, hogy az Ady-értés feltétele az, hogy az illető kissé maga is Ady legyen. Homályos sejtetése ez az Ady-örökség funkcionális feltételeinek. Ady hagyatékának funkcionális lehetőségei egybeesnek lírája kialakulásának társadalmi és emberi feltételeivel. Kismemesi, feudális vágású, vidéki karakán magyar világból jön és nekiszalad a polgárosuló Magyarországnak, jobban mondva a gazdagodása, duzzadása teljében levő különös zsidó-magyar polgári világnak. A karakán magyar világ fia előtt Oradeán izgató lehetőségek tárulkoznak. Az egész Ady-irodalomban a legpompásabb és a legfontosabb sorok *Böloni György* tolla alól kerültek ki, amikor megírta a „Hétszilvafa árnyékának“ determinánsait Ady szellemiségében. De ki beszélt ugyanugy az oradeai életről? Oradeáról? Arról a városról, mely a háború előtti magyar-zsidó polgárosulás pompásabb hossz- és keresztmetszete, mint akár Budapest? Amíg ezt el nem végzi valaki, addig az Ady-hagyaték egyik fele, a Léda-komplexumban a végső csúcson jelentkező polgári világ szerepe, hatása magyarázatlan Ady kiformalódásában. Révész dokumentum feltárása is várja ezt a háttérbeli kiegészítést.

Az én maroknyi szlovenszékői nemzedékem növéseinek is hasonló a társadalmi erőtere. Nagyrészt paraszti gyökerek és út a polgárosulás felé. Csakhogy, míg Ady a fulmináns, megejtően és kéjjel ideges polgári világgal érintkezvén a legszebb formákban reagálta le e helyzet érzés- és tudatvilágát, addig felénk már ez az Ady alkotta irodalmi és művészeti maximumig kihuzott érzés és tudatkomplexumokkal telített világ nyújtotta ki a kezét. Viszont etnográfiai és szociográfiai mozgalmi lekööttségeink résen álltak. Így vált lehetővé az Ady-örökség funkcioná-

lis szempontból való szelektálása. Természetesen a nemzedék távolság s a kisebbségi helyzet is pozitíven hatott. Helyes tehát, ha Révész Béla feltárja az előbb említett világ rejtett részleteit, tőlünk azonban idegeknek maradnak révületei és hangulatai az olyan élet- és világ érzésnek, melynek élelve annyit élvezni az életből, amennyit csak lehet; idegen tőlünk az öncélből és attitüdből való asszonyszeretés és az inflagranti. A polgári világ erkölcsiségét kritikailag kezeljük. Megértjük, de nem ige- neljük. De tudjuk azt is, hogy a kritika attitüd nem elég. Ha saját életünk a szociális etika nem önti új formába (és sokan még nem tették meg ezt a strukturális önátépítést) csak szabadosság az, amit szabad- ságnak hiszünk a polgári erkölcsiség alól szabadulván.

Valóságos és szellemi honfoglalás volt, mikor birtokunkba vettük s azóta is valljuk az Ady-örökség második felét, amit a szalonok már csak nem betemettek.

Révész Béla új könyve és előadás körutja nyomán új „Ady-hullám“ öntötte el Szlovenszkót. Am, ha közelebbről nézzük: ez az új hullám a gerincagyak hullámozása, mesterséggel szitva, üzleti alapon. A gerinc- agyak vitték s adták az előadások hatását tovább. Így elferdültek az Ady-hagyaték funkcionális proporciói. Léda-renaissance van itt és „Tul a testen“ paroxizmus hullámozik újra...

Kétségtelenül: Révész nagy barátját kitünően ismeri, de nem látta életmunkája funkcionális viszonyait a mai életben, pl. a kisebbség éle- tében. Beszélni kellett volna vele erről felolvasó körutja előtt. Nem ke- rült sor erre. Utólag küldjük tehát ezeket a szerény sorokat. Egy ki- sebbségi nemzedék Ady-igénye és eszményisége is elfér talán a most kö- zölt dokumentumok mellett.

Jócsik Lajos

A MAI NÉMET SZOCIOLÓGIA egyenlőtlen értékű kísérleteiben sok olyan irányzatnak fedezhetjük fel gyökereit, amik különösen az el- mult ötven év folyamán, a német történetet uralták. Raymond Aron most megjelent könyve (La sociologie allemande contemporaine. Paris) igen érdekes ebből a szempontból.

A „rendszeres szociológiával“ és a „történelmi szociológiával“ fog- lalkozó fejezetekben ismertetett elméletek természetesen nem egyenlő mértékben érdemlik meg a figyelmünket. Aronnak el kell ismernünk azt az érdemét, hogy nem igyekszik egyformán komolyan vétetni őket. Igen helyesen, bővebben kitér néhány fontos vitapontra: részletesen foglal- kozik például Tönnies elméleteivel. Tönnies híres megkülönböztetése a kö- zösség és társadalom (*Gemeinschaft und Gesellschaft*) között igen jelen- tős. Már benne felismerhetjük a német gondolkozásban oly messziről és mélyről jövő előszeretetét az organikus, a vitális, a tényleges iránt, a mesterséggel, a gépiessel, az ésszerűvel szemben. Már Cournot külön- séget állapított meg az élő szerv mintájára működő és a szervezett, me- chanizált emberi csoportok között. Tönnies csupán tudományos ragyo- gást és igazolást adott ennek az antitézisnek, amely ilyenmódon várat- lan utat tett meg. A modern világ elleni tiltakozás témáját különben számos német szociológus művében megtaláljuk — ha sokszor csak hallgatólagosan is. Az ilyen felfogásbeli ellenkezések gyakoriságuk mel- lett sem nélkülözik a tudományos érdekességet, nemcsak azért, mert számos jelentős tény fednek fel, hanem azért is, mert tévutjaik és poli- tikai alkalmazásuk megfigyelése igen tanulságos. Tudjuk, például, hogy a nemzeti szocializmus milyen ideológiai visszhangot adott a német kö- zösségnek, amit állítólag visszaállított, a racionalizmus és racionalizálás által bomlasztott és minden bűnnel terhes weimari társadalommal szem-